

3. Valorile supreme ale liberalismului

„În general libertatea este instituită cu greu, în mijlocul furtunilor; ea se desăvârșește în timpul discordiilor civile; iar binefacerile ei nu pot fi apreciate decât după ce a ajuns la vârsta bătrâneții.”

Alexis de Tocqueville

3.1. Fundamentele liberalismului clasic și neoclasic

Fiecare etapă a gândirii umane se naște sub auspiciile ideilor și credințelor trecute.

Gândirea economică zăbovește asupra unora din dificultățile cu care se confruntă civilizația noastră, „o civilizație care – așa cum spunea K. R. Popper – năzuiește spre umanism și raționalitate, spre egalitate și libertate, o civilizație ce se află încă(...)la vârsta copilăriei și care continuă să crească în ciuda faptului că a fost de atâtea ori trădată de atâția lideri intelectuali ai omenirii.³⁴

Pentru a regândi economia este necesar a se reînnoa legăturile cu tradiția sa inițială, profund filosofică și profund umană. „Cu toate schimbările ce au intervenit în contextul social, principiile de bază rămân aceleași.”³⁵

Deci se pune întrebarea: care sunt valorile pentru care au luptat predecesorii liberali „ieri” și în ce măsură mai sunt valabile astăzi?

---

³⁴ K.R. Popper, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, în Tiberiu Brăileanu, *O istorie a doctrinelor economice*, Editura Institutul European, Iași, 2000, pag. 15

³⁵ Bernard Perret, Guz Ronstang, *L'Economie contre la société. Affronter la crise de l'integration sociale et culturelle*, în Tiberiu Brăileanu, *op. cit.*, pag. 15

Vorbind despre creștinism, Petre Țuțea afirma că acesta a apărut istoric, dar a punctat cu eternitatea și spațiul. Similar, liberalismul oferă constantele în timp și spațiu ale ordinii umane, cu toate că a apărut istoric.

Ideile liberale le regăsim încă de la fiziocrați. Economiștii clasici (optimiștii Adam Smith, Jean Baptiste Say, Frederic Bastiat, pesimiștii David Ricardo, Thomas Malthus sau reformatorul John Stuart Mill) au îmbrățișat aceste idei, adaptându-le noilor condiții istorice: au transpus aceste idei din domeniul socialului și politicului în cel economic.

Rădăcinile liberalismului le regăsim în scrierile filosofilor Spinoza, Locke, Mandeville, Montesquieu, Kant sau Hume (idei despre primatul interesului individual în fața celui social, despre proprietate ca o componentă inseparabilă a personalității umane, despre rolul pozitiv al imoralismului în economie sau despre raționalitatea comportamentului individului).

Așa cum observa domnul profesor Ion Pohoăță „transpunerea și adaptarea (ideilor mai sus amintite) a presupus însă și un efort de creație. Au făcut din libertate conceptul de bază în jurul căruia au clădit o schemă devenită dogmă, un soi de mecanică în care jocul forțelor componente ajunge întotdeauna la echilibru pentru că este un „joc al legilor naturale”; el se sprijină pe respectarea conștientă dar strictă a următoarelor postulate fundamentale:

- motorul dezvoltării economice este libertatea și nu reglementarea;
- egoismul este o virtute; el determină, implacabil, pe fiecare individ să-și urmărească interesul propriu;
- calculul permanent între bine și rău, între câștig și pierdere pentru a ajunge la optim completează, alături de interesul individual, logica hedonistă;
- subiectul activității economice este, esențialmente, individul, un HOMO ECONOMICUS RATIONALIS,

logic și rece, imoral la nevoie, entitate abstractă ruptă de mediul social în care trăiește și animat în principal de maximizarea profitului;

- proprietatea privată este baza sistemului instituțional. Ea reglementează raporturile contractuale dintre indivizi ca principale centre de decizie. Statul, cu tot ce este legat de el, joacă un rol minim. Prezența lui este reclamată de asigurarea cadrului legal necesar afirmării libertății de acțiune individuale, liberei inițiative și liberei concurențe. Piața este instrumentul principal prin care toate acestea prind viață și, alături de proprietatea privată, cea de-a doua componentă de bază a sistemului instituțional.

Toți clasicii și-au însușit și au cultivat aceste postulate fundamentale care dau contur și fizionomie doctrinei liberale.”³⁶

Perioada interbelică și postbelică a schimbat peisajul economic, social și politic al lumii. Crizele și depresiunile au devenit realități. Marea criză din 1929 – 1933 a demonstrat că liber-schimbismul își are slăbiciunile lui, că uneori bătălia pe terenul concurenței este imperfectă și poate genera dezechilibre economice și sociale. Nimeni nu poate contesta succesul și meritul keynesismului. „Cei treizeci de ani glorioși” nu au fost oferii printr-un capitalism individualist și liber-schimbist, ci prin unul intervenționist și protecționist. Însă Keynes arătase că nu renunțase la „buna doctrină veche” din plăcere. În anii 1970 inflația este pusă pe seama perceptelor keynesiste. În noile condiții, vechea doctrină recâștigă treptat terenul.

Domnul profesor Ion Pohoată urmărește revirimentul doctrinei liberale: „la început mai palid, dar tot mai viguros o data cu trecerea timpului, liberalismul n-a părăsit scena duelului de idei. Dimpotrivă, într-o evoluție sinuoasă și îmbrăcând forme

---

³⁶ Ion Pohoată, *Doctrine economice universale. Predecesori și fondatori*, Fundația „Gheorghe Zane”, Iași, 1993, pag. 85

specifice noilor condiții, s-a manifestat ca o prezență și un însoțitor permanent al capitalismului, în plin keynesism, ca o reacție la adresa acestuia dar și a totalitarismului colectivist sau fascist, în formula NEOLIBERALISMULUI; într-o formă pură, ultraliberală, grație poziției intransigente „nealterate” ca și contribuției livrești, și nu numai, a economiștilor filosofi Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek și, pentru început, Joseph A. Schumpeter; ca o replică dură la consecințele practice ale politicii keynesiste sub forma DOCTRINEI OFERTEI; ca o reacție la fel de dură, la adresa excesului de stat în economie și a birocratismului improductiv, prin școala numită PUBLIC CHOISE; ca o necesitate a reînvierii tradiției unei monede active în formula MONETARISMULUI, simțind nevoia extinderii principiului raționalității, atât în cazul agenților economici propriu-ziși dar și dincolo de acest perimetru, prin ȘCOALA ANTICIPAȚIILOR RAȚIONALE și a TEORIEI CAPITALULUI UMAN; trăind nostalgia mediului de analiză cu homo economicus ca personaj principal sub forma „NOII ECONOMII” etc.”³⁷

Valorile supreme ale liberalismului, cu suport în individualismul metodologic, proprietatea privată, concurența și libera inițiativă se transmit la toți liberalii contemporani.

În timp ce Europa interbelică bascula derutată sub influența unor ideologii extremiste, Ludwig von Mises și Fr. Von Hayek nu renunță la crezul lor științific, rămânând purtătorii de drapel ai liberalismului în pofida tuturor contraargumentelor pe care evoluția faptelor le furniza.

Catalogați de multe ori drept extremiști, cei doi „fac parte din pleiada marilor apostoli ai gândirii economice”.³⁸

---

³⁷ Ion Pohoăță, *Doctrine economice universale. Contemporani*, Fundația „Gheorghe Zane”, Iași, 1993, pag. 77

³⁸ *Idem*, pag. 93

Am considerat de aceea legitim să facem foarte multe trimiteri din operele lor în cadrul definirii valorilor supreme ale liberalismului.

Ludwig von Mises preia în mare parte modelul economic smithian. Schema teoretică se modifică însă puțin în condițiile noilor realități: „Smith a avut de expus și de a face cunoscute valori; Mises a avut de luptat pentru a reabilita pe un front larg și dur de idei și fapte potrivnice.

Nuanțe apar și sub raportul sistemului de referință; mâna invizibilă nu devine pământeană, dar ordinea naturală este regândită; mecanica rece, newtoniană, cu suport în logica hedonistică și interesul personal devine o mecanică a organismului social. Individul nu mai este rupt din mediul său; nu mai apare ca o caricatură; este o cantitate complexă; supusă legilor dure ale concurenței dar totuși cu suflet, cu sentimente.

În rest, cosmopolitismul și pretenția de valoare universală a liberalismului rămân aceleași. Ca și Smith, Mises crede că doctrina poate da roade oricând și oriunde. Dacă apar dereglări acestea nu pot fi decât accidentale, cauza nu ține de prea mult liberalism ci de inconsistența acestuia.”³⁹

Partizan al aceleași gândiri, Hayek își sprijină argumentația pe două planuri: juridic și economic. Oamenii sunt inegali, iar statul nu este îndreptățit să intervină. Egalitatea reclamă doar aceeași șansă de reușită, iar imixtiunea statului este justificată doar în măsura în care sunt încălcate legile. Statul de drept hayekian este un stat activ doar pe terenul legislativului nu și pe cel economiei.

Jocul economic este foarte logic și aprobat de practică: „libertatea, sprijinită pe proprietatea privată, reprezintă pilonul edificiului. Locul și mijlocul de afirmare rămâne piața. Pe seama ei este lăsat progresul individual dar și cel social. Piața liberă, jocul pieței, devine un joc de societate. Respectând regulile, fiecare are de câștigat; nu egal ci la modul relativ. Piața face ca „societatea

---

³⁹ *Idem*, Pag. 106

deschisă” să rămână vie; asigură mobilitatea structurilor sociale etc.; te recompensează nu pentru ceea ce ai făcut ci pentru ceea ce trebuia să faci; nu operează cu „merite” și cu valori dinainte stabilite; ceea ce are importanță este forța de adaptare iar suportul acesteia este informația. Bătălia este între neegali iar rezultatele sunt pe măsură. Acest lucru ajută progresul cu condiția ca discrepanțele să nu aibă la origine încălcarea regulilor jocului. În asemenea circumstanțe, și numai atunci, este chemat în ajutor statul. Cel mai bun stat, cel mai bun guvern, este pentru Hayek, ca și pentru Mises, acela care guvernează cel mai puțin.”⁴⁰

Deci „neoliberalismul reprezintă o nouă formulare a doctrinei liberale clasice și neoclasice la care evoluția istorică a faptelor impune prin noile realități economice, sociale și politice”.⁴¹

După cum am menționat, scopul esențial al neoliberalilor a fost pledoaria – într-un proces fără verdict – în apărarea valorilor liberalismului: libertatea, individualismul, jocul pieței libere, proprietatea privată, concurența.

Pentru a reabilita aceste valori liberalii perioadei interbelice și imediat postbelice au avut de dat o bătălie dură pe multiple planuri. Din această confruntare liberalismul lor a ieșit mai „îmblânzit” și obligat să accepte că:

- ordinea naturală poate veni în conflict cu ordinea socială atunci când se joacă, exclusiv, cartea laissez faire-ului;
- peisajul economic și social, mai ales evoluția lui, nu mai găsește corespondent fidel și explicație în structurile teoretice ale liberalismului tradițional;

---

⁴⁰ *Idem*, Pag. 119

⁴¹ *Idem*, Pag. 89

- inegalitățile flagrante de avere și poziție socială la care duce, din păcate, liberalismul pur pun în discuție pacea socială;
- liberalismul nu mai deține o poziție de monopol absolut, teoretic cât și practic.⁴²

Lucrările economiștilor vremii reflectă însă nuanțe deosebitoare în abordarea ideologiei. Cu toate acestea, ei se văd animați de câteva idei comune care dau contur și culoare doctrinei neolibérale: intransigența față de valorile perene ale liberalismului; credința în puterea economiei de piață; refuzul de a crede că imperfecțiunea acesteia ar putea duce la o economie de comandă.

După cum se poate observa, o mână de economiști remarcabili au construit marea întreprindere care este însăși știința economică.

Dar să preluăm întrebarea lui Robert Heilbroner de la sfârșitul nu mai puțin celebrei sale cărți: „mai există astăzi filozofi ai lucrurilor pământești? Cu siguranță există un număr impresionant de economiști. Există asociații și organizații de economiști. Există un Premiu Nobel pentru economie. Există economiști în orice bancă și în orice corporație. Economiiștii sunt prezenți dimineața în paginile ziarelor și seara în emisiunile de televiziune. Dacă luăm în considerare criteriul proeminenței, epoca noastră poate fi declarată epoca economistului.

Oprindu-se asupra economiștilor din ziua de astăzi Robert Heilbroner mai vine cu o întrebare: „Sunt aceștia niște filosofi ai lucrurilor pământești?”. Răspunsul negativ la această întrebare este argumentat de autorul mai sus amintit pe seama lipsei de previziuni și expuneri de genul celor prezentate de marii economiști.

„E posibil să avem mari vizionari, mari constructori de sisteme, dar e puțin probabil ca aceste sisteme și viziuni să aibă

---

⁴² *Ibidem*

viguroasa simplitate a celor elaborate de filozofii lucrurilor pământești. Operele acestora au fost scrise într-o epocă în care procesele economice ale societății fuseseră plasate de istorie într-o poziție centrală pe care este improbabil să o redobândească, chiar dacă am opta în favoarea pieței și în detrimentul planificării. Trebuie, pesemne, să punem cruce filozofiei lucrurilor pământești. Nu vor mai exista de acum dramaturgi sociali care să cuteze a sprijini drame de o asemenea anvergură pe o bază motivațională atât de îngustă.

Totuși, filosofii lucrurilor pământești nu vor fi alungați la muzeul ideilor. Dacă eșafodajele lor explicative nu vor mai fi socotite suficiente într-o lume în care știința economică nu va mai trona niciodată necontestată ca în trecut, vor exista cu siguranță eforturi de a crea eșafodaje noi în care logica gândirii economice va fi coroborată de aceea a politicii și psihologiei, sau poate subordonată acesteia. Nu putem prezice astăzi dacă asemenea scenarii mai largi și mai adânci pot fi elaborate sau nu. Un lucru pare însă destul de sigur. Ca puțini alți gânditori, filozofii lucrurilor pământești ne-au învățat să privim evoluția societății ca pe o dramă al cărui sens poate fi descifrat de indivizi care altminteri s-ar simți doar purtați în voia unor forțe copleșitoare și de neînțeles. Țelul final al gândirii lor economice a fost înțelegerea societății. Această extraordinară lecție pentru emanciparea umană nu va fi uitată.⁴³

---

⁴³ Robert Heilbroner, *op. cit.*, pag. 374;

3.2. Libertate și libertăți

3.2.1. Diferite tipuri de libertăți

„Toți mă laudă, dar puțini mă înțeleg”, declara Albert Einstein într-o conferință. Mergând pe aceeași linie putem afirma că mulți proclamă libertatea, dar puțini înțeleg sensul ei. „Cu toții ne declarăm în favoarea libertății; însă, folosind același cuvânt, nu înțelegem același lucru”, afirma Abraham Lincoln. Conceptul de libertate are un caracter distinct, având mai multe sensuri, însă descriind unul și același lucru.

„Riguros vorbind, aceste diverse „libertăți” (freedoms) nu sunt specii diferite ale aceluiași gen, ci stări total diferite, adesea conflictuale, între care trebuie făcute distincții nete. Deși în câteva din celelalte accepțiuni ar putea fi legitim să vorbim de tipuri diferite de libertate, „libertăți față de”(freedoms from)și „libertăți de a”(freedoms to), din punctul nostru de vedere, libertatea este una, variind în grad, nu însă și în natură.”⁴⁴

Libertatea este o valoare unanim acceptată: oamenii preferă libertatea în locul lipsei de libertate. Cum se întâmplă cu multe idei fundamentale, definirea conceptului rămâne un subiect deschis. Singura zonă lipsită de contradicție a definiției sale ar fi aceea în care libertatea presupune un complex de aspecte din care sunt excluse orice intervenții exterioare. Dar o asemenea accepțiune este insuficientă pentru a face față multiplelor interpretări de aceea este bine să fixăm câteva repere bine argumentate de economicul polonez, Leszek Balcerowicz:

„Libertatea trebuie definită în raport cu omul ca individ, nu cu grupuri sociale tratate distinct de indivizii care le alcătuiesc. Este vorba, așadar, despre o viziune individualistă asupra

---

⁴⁴ Friedrich Hayek, *Constituția libertății*, Editura Institutul European, Iași, 1998, pag. 36;

libertății, corelată cu ideea de valoare atribuită individului uman ca unicitate.[...]

Un rol esențial în înțelegerea corectă a libertății îl joacă relațiile individului cu ceilalți, problema libertății nepunându-se în afara ideii de societate. Robinson Crusoe, pe insula lui nelocuită, nu avea nici un motiv să fie frământat de chestiunea libertății.”⁴⁵

Dar corolarul acestor argumente este întrebarea „Până unde această libertate?” („Care sunt limitele ei?”).

Liberalismul – o filosofie ce acordă o însemnătate deosebită libertății individuale – oferă în același timp un criteriu valabil pentru stabilirea limitelor acestei libertăți, și anume: respectarea libertății celorlalți.⁴⁶

În viziunea liberală, societatea este o structură în care „un număr cât mai mare de indivizi pot atinge cât mai multe scopuri, indiferent de felul în care o fac, cu condiția ca scopurile respective să nu intre în conflict cu scopurile altora”. Acesta ar fi modelul clasic de libertate în liberalism.

Ultraliberalii, Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek, Jacques Rueff, Fritz Madelup și pentru început, Joseph Alois Schumpeter sunt partizanii „libertății” ca și valoare supremă.

„Ca și liberali – scrie Milton Friedman în *Capitalism și libertate* – considerăm libertatea individului sau, poate, a familiei, drept țelul suprem în judecarea relațiilor sociale”. În aceeași notă, Fritz Machlup notează că „liberalul pune libertatea mai presus de orice alt scop social și nu va consimți niciodată la limitarea libertății – economice, politice sau intelectuale – poate, decât ca mijloc în realizarea mai completă a altei libertăți.”⁴⁷

---

⁴⁵ Leszek Balcerowicz, *op. cit.*, pag. 8-9

⁴⁶ Isaiah Berlin, *Four Essays on Liberty*, în Leszek Balcerowicz, *op. cit.*, pag. 9

⁴⁷ Ion Pohoăță, *Capitalismul. Itinerare economice*, Editura Polirom, Iași, 2000, pag. 60

Este remarcabilă incursiunea domnului profesor Ion Pohoată în opera filosofului Francisco Vergara. Scepticismul filosofului pornește de la principiul „maximului de libertate” apelat de liberali care poate avea consecințe nefaste: libertatea de a ne vinde organele, un rinichi sau chiar pe amândoi sau substanțe atomice.

E foarte adevărat că ultraliberalii nu menționează „astfel de cazuri extreme”. Cine îi citește cu atenție poate însă constata că ei nici nu găsesc necesar să evedențieze asemenea experiențe. De ce? Pentru că laboratorul analizei lor este, așa cum era la Adam Smith, cel al Marii Societăți, care este una civilizată. Ori, o societate de oameni civilizați este și o societate de oameni raționali. Cu minimum de rațiune se poate deduce că n-ai cum să trăiești dacă-ți vinzi amândoi rinichii. Francisco Vergara și alții ca el se îngrijorează fără temeii.⁴⁸ Libertatea – valoarea supremă este limitată prin rațiunea umană și prin puterea legislativă.

Hayek distinge între conceptul de *libertate* și cel de *libertăți*. Dacă întrebuițările libertății sunt multe, libertatea este una singură. Libertățile apar doar atunci când lipsește libertatea: ele sunt privilegiile sau exceptări speciale pe care le pot dobândi unele grupuri și unii indivizi, în timp ce ceilalți sunt mai mult sau mai puțin neliberi. Din punct de vedere istoric, drumul către libertate trece prin dobândirea anumitor libertăți.

Diferența dintre libertate și libertăți este cea care există între o stare în care este permis tot ceea ce nu este interzis prin reguli generale și o alta, în care este interzis tot ceea ce nu este permis în mod explicit.⁴⁹

Libertatea ține de raționalism, de morală, de individ, de societate și de alte expresii ale filosofiei sociale. Ea poate fi considerată un drept natural așa cum a fost înscris în Declarația

---

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Friedrich Hayek, *op. cit.*, pag. 42